

УДК 347.73

ВІРТУАЛЬНА ВАЛЮТА ЯК ЮРИДИЧНИЙ ФЕНОМЕН В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Мельничук М.О., к. ю. н.,
старший викладач кафедри права
Вінницький національний аграрний університет

Стаття присвячена аналізу юридичної природи віртуальної валюти та її правового регулювання. Автор аналізує офіційну позицію державних органів та міжнародний досвід.

Ключові слова: віртуальна валюта, біткоїн, електронна комерція, криптовалюта, цифрова валюта.

Статья посвящена анализу юридической природы виртуальной валюты и ее правового регулирования. Автор анализирует официальную позицию государственных органов и международный опыт.

Ключевые слова: виртуальная валюта, биткоин, электронная коммерция, криптовалюта, цифровая валюта.

Melnychuk M.O. DIGITAL CURRENCY AS THE LEGAL PHENOMENON IN THE ELECTRONIC COMMERCE

The article is devoted to the analysis of the legal nature of the virtual currency and its legal regulation. The author analyzes the official position of government agencies and international experience.

Key words: virtual currency, bitcoin, electronic commerce, crypto currency, digital currency.

Постановка проблеми. Активний розвиток інформаційних технологій та еволюція інтернет відносин призвели до появи криптографічної валюти (далі – криптовалюта). Криптовалюта – це вид децентралізованої цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні та застосуванні криптографічних методів захисту, які відбуваються у розподіленій комп'ютерній мережі. Головна її перевага – це швидкість, простота та безпечність транзакцій, які здійснюються без посередників. Саме це зумовило значний попит інвесторів. Більше того, користувачам надається можливість особисто здійснювати емісію цієї валюти. Звісно, такі маніпуляції, які набули глобальних масштабів, не залишилися поза увагою державних контролюючих органів у всьому світі. Таким чином, для багатьох держав постало питання необхідності правового врегулювання цих суспільних відносин. Разом з тим, якщо одні держави обрали ліберальний шлях у вирішенні проблеми, то пострадянські країни дотримуються політики заборони з метою недопущення деструкції існуючої системи новими економічними інструментами. Все це вказує на актуальність теми дослідження.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема правового регулювання криптовалюти останнім часом привертає увагу юристів-учених та практиків. Так, А.М. Ісаєв досліджував генезис криптовалюти у цивільно-правовому аспекті [1]. А.Т. Проценко з'ясовував фінансово-правову сутність криптовалюти [2]. А.Т. Хідзев вивчав правові підходи до визначення поняття криптовалюти [3], Е.Л. Сидоренко вивчала сутність криптовалюти як юридичного феномену у сфері інформаційної безпеки [4].

Мета статті розкрити правове регулювання віртуальної валюти (криптовалюти) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні «віртуальна валюта/криптовалюта» знаходиться у напівлегальному становищі. Така ситуація виникла тому, що Національний

банк України (далі – НБУ), зайнявши офіційну позицію, визнав біткоїн грошовим сурогатом [5]. Відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону України «Про НБУ» випуск та обіг інших грошових одиниць і грошових сурогатів, як засобу платежу, забороняються [6].

Саме це стало однією з підстав винесення ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, чим було задоволене клопотання слідчого відділу Управління Служби безпеки України. У процесі досудового провадження виникла потреба в отриманні інформації про рух коштів по банківським картам Дельта Банку. Так, підозрюваний використовував банківські картки для отримання грошей в обмін на біткоїни. Як обґрунтування клопотання, слідчим було надано пояснення, що підозрюваний є засновником ТОВ БІТ-НЕТ, яка створювалася з метою емісії біткоїну [7]. Більше того, 4 серпня 2017 року суддя виніс ухвалу про доступ до речей і документів, відповідно до якої слідчому надали дозвіл вилучити всю техніку, яка використовувалася для емісії [8]. Ми вважаємо такі ухвали безпідставними, оскільки емісія біткоїну в Україні не заборонена, а офіційна позиція НБУ суперечить законодавству – емісія (майнінг) біткоїну – це не виготовлення грошового сурогату.

Дефініція грошового сурогату міститься у ст. 1 ЗУ «Про НБУ»: «це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів і господарському обороті, крім валютних цінностей». Своєю чергою, «грошовий знак» – це кошти, які існують у готівковій формі та випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість [9, ст. 3]. Загальновідомо, що біткоїн не існує у формі грошових знаків. Отже, він не відповідає ознакам «грошового сурогату». Таким чином, офіційна позиція НБУ – помилкова. Керуючись принципом, що не заборонено – те дозволено, ми вважаємо що емісія біткоїну є законною.

Певні фахівці відносять біткоїн до електронних грошей, але ця думка є не зовсім точною. На нашу думку, криптовалюту не можна віднести до електронних грошей у значенні Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Адже електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується у готівковій або безготівковій формі [9, ст. 15]. Ми не погоджуємося з позицією А.Т. Проценка про те, що криптовалюта є новою формою електронних грошей [2, с. 88]. Нашу думку підтверджує те, що криптовалюта не відповідає ознакам електронних грошей, зокрема: 1) електронні гроші мають передплачену природу, коли емісія криптовалют здійснюється самими користувачами і внесення фіатних грошей не передбачена; 2) здійснювати емісію електронних грошей може лише ліцензований банк, який має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів [9, ст. 15].

Ми погоджуємося з Європейським центральним банком, який у доповіді «Схеми віртуальних валют» наголосив, що в деяких випадках «віртуальні спільноти» створюють і поширюють свою власну цифрову валюту для обміну товарами (послугами) і одиниці обліку. Віртуальна валюта визначається як один з видів нерегульованих державою цифрових грошей, які створюються і контролюються зазвичай розробниками, і прийняті серед членів певного «віртуального співтовариства» [10]. З метою запобігання виникнення непорозуміння серед учених та у законодавстві пропонуємо вважати криптовалюту «віртуальними грішми». Більше того, законодавче врегулювання віртуальних грошей допомогло б захистити не лише користувачів криптовалюти, а й користувачів віртуальної валюти, яка створюється всередині онлайн ігор.

Варто зазначити, що зазвичай віртуальна валюта використовується в онлайн-іграх. У цьому випадку компанія, що виготовила гру створює віртуальний світ, в якому гравці можуть робити майже усе те, що існує у реальному житті. Наприклад, купувати товар (зброю, одяг, тварин, будинки, транспорт) за віртуальну валюту, яку можуть конвертувати у справжню. Конвертацію здійснюють посередники, або ж компанія, яка є власником гри. Більше того, гравці можуть інвестувати у внутрішню ігрову нерухомість, яка приносить дохід. Таких прикладів існує чимало. Так, у 2008 році Джон Джейкобс придбав клуб за 100 тисяч доларів, який через 2 роки продав за 635 тисяч доларів. Наведемо ще один приклад. Анонімний геймер придбав віртуальну землю на планеті у гри Entropia Universe за 2,5 млн. доларів (його прибуток складає 700 тисяч доларів щорічно) [11]. У 2011 році він почав продавати ділянки іншим гравцям. Власники земель отримували право стягувати податки з гравців, які здійснювали купівлю-продаж віртуальних речей на території. Як пишуть творці гри, їхній річний дохід складає 27-30% від інвестиції [12]. У резуль-

таті анонімний геймер продав усю землю за 400 млн. доларів. Однак, варто зауважити, що на відміну від валют у віртуальних економіках, наприклад, в онлайн-іграх, криптовалюти безпосередньо використовуються для покупок реальних товарів і послуг.

Заслуговує на увагу проблема, на яку вказував НБУ. В офіційному роз'ясненні зазначено, що розрахунок криптовалютами є привабливим для вчинення протиправних дій, зокрема для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму [5]. Звісно, з одного боку, це дійсно може становити небезпеку, оскільки відправник і отримувач коштів можуть здійснити анонімний переказ криптовалюти [13]. Однак, як свідчить практика, для відмивання великих коштів криптовалюти не потрібні – достатньо створити офшорну компанію. Крім того, зберігати кошти у криптовалюти дещо ризиковано, оскільки бувають моменти падіння її вартості [14].

Якщо у кінці 2014 року біткоїн коштував 1000 доларів, а на початку 2015 року – 200. Такі коливання можуть призвести до банкрутства біржі, що робить цю валюту нестабільною. Наприклад, у 2015 р. збанкрутіла Гонконгська біржа, вартістю 387 млн. доларів [15, с. 32]. Крім того, «гаманці» піддаються хакерським атакам. Так, у вересні 2012 року було викрадено криптовалюти на суму 250 тисяч доларів [16].

Біткоїн розповсюджений майже у всіх країнах, а тому і його правове регулювання різне. Такі держави, як Австралія, Велика Британія та адміністративний район Гонконг, не відносять криптовалюту до фінансового продукту, а тому біткоїн не регулюється фінансовим законодавством. В Євросоюзі відносини, об'єктом яких є криптовалюта, також визнано приватноправовими, а не фінансовими, а біткоїн віднесено до нематеріального товару, а не до валюти, або платіжного засобу.

У директиві Європарламенту та Ради Європи від 5 липня 2016 року передбачено введення обов'язкової реєстрації або ліцензування діяльності криптовалютних бірж, які здійснюють обмін на фіатні гроші, та провайдерів криптовалютних гаманців, а також створення центральної бази даних з інформацією про гаманці користувачів з метою їх деанонімізації [10]. Попри ризики банкрутства та юридичну невизначеність криптовалюти в Україні, з 19 грудня 2016 року офіційно функціонує біржа, яка перша у світі здійснює торгівлю ф'ючерсними контрактами на індекс біткоїн [17]. Варто зазначити, що біржа дотримується політики анонімності трейдерів, хоча всі транзакції зберігаються у відкритому доступі, а клієнтів можна визначити лише за допомогою вилучення технічного засобу, з якого здійснювалася торгівля.

У Російській Федерації (далі – РФ) Міністерство фінансів підготувало законопроект про запровадження кримінальної відповідальності за обіг грошових сурогатів. Автори планували введення на території РФ інших грошових одиниць та випуск об'єктів майнових прав, зокрема в електронному вигляді, які використовуються для платежів або обміну на

гроші. Грошові сурогати, а також здійснення операцій з грошовими сурогатами заборонялися. При цьому об'єкти майнових прав не визнавалися сурогатами, якщо їх використовували як виконання зобов'язання за цивільно-правовими договорами, з метою стимулювання отримання товарів, робіт та послуг [4, с. 194]. Таким чином, автори законопроекту намагалися легалізувати можливість обмінювати криптовалюти на товари та послуги у межах цивільно-правових відносин. Крім того, вони відмежували криптовалюту від грошового сурогату.

У грудні 2015 року Європейський суд постановив рішення, відповідно до якого біткоїн потрібно вважати платіжним засобом, а не товаром у розумінні податкового права. Таким чином, забороняється оподатковувати операції купівлі-продажу біткоїну за фіатну валюту податком на додану вартість. Однак держави-члени можуть справляти інші податки з операцій з біткоїном відповідно до податкового законодавства, наприклад, обтяжити податком на дохід [18]. При цьому нематеріальну валюту розглядають як нематеріальний актив, або товар, однак не як валюту або гроші. Отже, якщо біткоїн – це нематеріальний актив, то його можна вносити до статутного капіталу господарського товариства. Адже відповідно до ст. 13 ЗУ «Про господарські товариства» вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці. Таким чином, законодавець фактично не забороняє формувати статутний капітал, до якого входять віртуальні гроші. Такий прецедент в Україні мав місце. Так у 2016 році українська юридична фірма Axon Partners сформувала свій статутний капітал у біткоїнах. При цьому державний реєстратор не відмовив їм у державній реєстрації. За словами одного з партнерів, клієнти можуть оплатити надання юридичних послуг біткоїнами. Однак, така можливість є лише у фізичних осіб-підприємців, оскільки вони не зобов'язані вести звіт про витрати [19]. Ще одним доказом, що біткоїн є грошовим активом слугують електронні декларації народних депутатів Верховної Ради України. Так Олександр Урбанський за 2016 рік задекларував 139 млн. гривень, Дмитро Голубов – близько 125 млн. гривень. Депутати пояснили, що ці грошові активи зберігаються у біткоїні [20]. На нашу думку, є необхідність внести зміни до законодавства з приводу регулювання відносин об'єктом яких є криптовалюта, оскільки невизначеність позиції призводить до відсутності механізму захисту права власності на криптовалюту, не кажучи вже про розвиток законодавства у сфері електронної комерції.

Що ж стосується відповідальності у цій царині, а також контролю відносин, то єдиного підходу у світі не існує. Так, в Еквадорі [21]

та Болівії криптовалюта заборонена [22]. У Сполучених штатах Америки податкова служба оприлюднила декларацію, відповідно до якої всі операції з криптовалютами, яка була визначена власністю, підлягають оподаткуванню (у тому числі майнінг). Крім того, підлягають оподаткуванню заробітна плата, плата за послуги, які надає контрагент за цивільно-правовими договорами [23]. Тому у грудні 2016 року Федеральний окружний суд Північного округу штату Каліфорнія дозволив Податковій службі здійснювати запит даних про біткоїн-транзакції користувачів Coinbase [24].

В Японії був здійснений перший арешт за торгівлю наркотиками, де як засіб оплати, використовувався біткоїн [25]. У серпні 2015 року був арештований Марк Карпелес – власник біржі Mt. Gox, яка оголосила себе банкрутом у 2014 році [26]. Таким чином, хоча є складність у правовому регулюванні криптовалютних відносин, але є приклади, коли держави, виходячи з природи речей, застосовують законодавство.

Висновки. Аналіз міжнародної практики та висновків експертів щодо правового регулювання віртуальної валюти дає змогу нам зробити наступні висновки. 1. Для розвитку електронної комерції в Україні необхідно внести зміни до законодавства і надати змогу здійснювати платежі не лише гривнею, а й криптовалютою. 2. Необхідна належна законодавча база у сфері обігу криптовалюты та ефективний механізм її реалізації для захисту прав осіб, які укладають цивільно-правові та господарсько-правові договори. 3. Не варто обмежувати емісію та обіг криптовалюти, оскільки це шлях країн з неефективною економікою, в яких домінують екстрактивні інститути. 4. Потрібен посилений державний контроль за діяльністю криптовалютних бірж, оскільки банкрутство може призвести до великих збитків для економіки країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ісаєв А.М. Генезис грошей у цивільно-правовому аспекті / А.М. Ісаєв // Проблеми законності : зб. наук. пр. – Харків, 2014. – Вип. 127. – С. 33–38.
2. Проценко А.Т. Фінансово-правова сутність криптовалют: електронні гроші чи грошовий сурогат / А.Т. Проценко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 2. – С. 81-85.
3. Хидзев А.Т. Криптовалюта: правовые подходы к формированию понятия / А.Т. Хидзев // Право и современные государства. – 2014. – №4. – С. 10-15.
4. Сидоренко Э.Л. Криптовалюта как новый юридический феномен / Э.Л. Сидоренко // Общество и право. – 2016. – № 3. – С. 193-197.
5. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608
6. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
7. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду міста Чернігова від 30.01.2015 по справі № 750/848/15-к. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45875527>.
8. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 04.08.2017 по справі № 759/11642. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68107852>

9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

10. Opinion of the European Central Bank CON/2016/49. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_con_2016_49_f_sign.pdf

11. Самые дорогие покупки в онлайн-играх. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gameinonline.com/article/samye_dorogie_pokupki_v_onlayn_igrah.html

12. Геймер купил недвижимость в игре на 2,5 миллиона долларов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/news/2012/04/05/entropia>

13. Офшорний скандал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/ukraine/politics/ofshornij-skandal-rovnij-spisok-figurantiv-sered-jakih-troje-ukrajintiv-vkljuchajuchi-prezidenta-107683.html>

14. Динаміка вартості біткоїну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coinspot.io/charts/>

15. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf>

16. Take the Drugs, But Don't Take the People's Bitcoins [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://newrepublic.com/article/115086/tor-snowden-and-battle-over-bitcoin>

17. 19 декабря состоится запуск фьючерсных контрактов на BRENT и BITCOIN. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fin.org.ua/news/1223260>

18. Judgement of the court in case C-264/14 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=604646>.

19. Украинские компании начинают вносить биткоин в уставной капитал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forklog.com/ukrainskie-kompanii-nachinayut-vnosit-bitkoin-v-ustavnoj-kapital/>

20. Нардепи з БПП вклали у біткоїни сотні мільйонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.depo.ua/ukr/money/nardepi-z-bpp-vklali-v-bitkoyni-sotni-milyoniv-20170814622648>

21. Ecuador Reveals National Digital Currency Plans Following Bitcoin Ban [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibtimes.co.uk/ecuador-reveals-national-digital-currency-plans-following-bitcoin-ban-1463397>

22. Resolucion De Directorio 044/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bitcointalk.org/index.php?topic=658405.85;wap2>

23. IRS Virtual Currency Guidance [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.irs.gov/irb/2014-16_IRB/ar12.html

24. Суд разрешил налоговой службе США запрашивать информацию о биткоин-транзакциях пользователей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forklog.com/sud-razreshil-nalogovoj-sluzhbe-ssha-zaprashivat-informatsiyu-o-bitkoin-tranzaktsiyah-polzovatelej-coinbase/>

25. Japan Makes First Bitcoin-Related Drug Arrest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coindesk.com/japan-makes-first-bitcoin-related-drug-arrest/>

26. Mt Gox CEO Mark Karpeles Arrested in Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coindesk.com/mt-gox-ceo-mark-karpeles-arrested-in-japan/>